

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Тернопільський національний економічний університет
Юридичний факультет

Кафедра конституційного,
адміністративного та фінансового
права

КУРСОВА РОБОТА

з дисципліни: «Господарське право»

на тему:

„Правове регулювання страхової діяльності”

Студента 3 курсу ПР - 34 групи
Галузь знань 0304 «Право»
Напрямок підготовки 6.030401 «Правознавство»
Литвина В.М.
Керівник: д.ю.н., проф. Гречанюк С.К.

Національна шкала _____
Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS _____

Члени комісії

_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)
_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)
_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)

ТЕРНОПІЛЬ – 2016

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТРАХУВАННЯ	6
1.1.Поняття страхової діяльності.....	6
1.2. Теоретичні проблеми законодавчого визначення поняття страхування.....	11
РОЗДІЛ 2. ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ РЕГУЛЮВАННЯ СТРАХОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	16
2.1. Правова природа страхової діяльності	16
2.2.Господарсько-правове регулювання страхової діяльності в Україні.....	21
РОЗДІЛ 3. ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОКРЕМИХ ВИДІВ СТРАХОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	23
3.1. Самострахування як організаційно правова форма страхової діяльності.....	23
3.2. Взаємне страхування як вид страхової діяльності	27
3.3. Перестрахування як вид страхової діяльності	28
ВИСНОВКИ	35
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	37

ВСТУП

Актуальність теми. Розвиток національної економіки об'єктивно зумовлює зростання ділової активності суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва. Інтенсивність господарського обігу призводить до виникнення і реалізації різноманітних ризиків у сфері господарювання. Наслідком реалізації ризиків є завдання шкоди майновим інтересам учасників господарських відносин – втрата або пошкодження майна, недержання доходів, інші непередбачувані витрати. Одним із соціально значущих видів діяльності, спрямованих на захист майнових інтересів суб'єктів господарювання, є страхова діяльність.

Правовідносини, що виникають у процесі організації і здійснення страхової діяльності, у значній своїй сукупності регламентуються нормами господарського права.

Ці норми визначають особливості господарської правоздатності і дієздатності та господарсько-правовий статус страховиків як суб'єктів господарсько-правових відносин, порядок їхнього утворення та функціонування, регулюють відносини між страховиками та відносини між страховиками й органами державного нагляду за страховою діяльністю.

Водночас діюче господарсько-правове регулювання страхової діяльності потребує подальшого поглиблення та вдосконалення, адже рівень регулювання господарських відносин у сфері страхової діяльності залишається недостатнім, а певні теоретичні проблеми правового регулювання страхової діяльності залишаються невирішеними.

На підставі цього значення мають виявлення проблем та перешкод на шляху розвитку одного з важливих видів господарської діяльності – страхової діяльності, аналіз на предмет оцінки сучасного стану та подальшого розвитку вітчизняної джерельної бази – господарсько-правового забезпечення діяльності страховиків, дослідження теоретичних проблем доктринального і законодавчого визначення поняття страхової діяльності. Все це і зумовлює актуальність цього дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема курсової роботи безпосередньо пов'язана з господарсько-правовими аспектами наукових тем «Формування ринкового механізму в аграрному секторі АПК та «Правове забезпечення сталого розвитку аграрного виробництва, безпеки та якості сільськогосподарської продукції»

Мета і завдання дослідження. Метою цього дослідження є аналіз господарсько-правового регулювання страхової діяльності. Для досягнення цієї мети в науковій роботі було поставлено такі задачі:

- дослідити генезу господарсько-правового регулювання страхової діяльності;
- проаналізувати юридичні джерела господарсько-правового забезпечення страхової діяльності;
- дослідити сутність страхової діяльності і встановити коло її учасників;
- систематизувати види страхової діяльності;
- виявити теоретичні проблеми правового регулювання страхової діяльності, що стосуються категоріального апарату, який застосовується у межах господарсько-правової регламентації страхової діяльності;
- сформулювати авторське визначення страхової діяльності;
- розробити пропозиції з удосконалення джерельної бази господарсько-правового забезпечення страхової діяльності.

Об'єктом дослідження є відносини, що виникають у процесі організації і здійснення страхової діяльності.

Предметом дослідження є правове регулювання страхової діяльності в Україні.

Методи дослідження. Методологічну основу роботи становлять загальнонаукові та спеціально-наукові методи наукового пізнання.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТРАХУВАННЯ

1.1. Поняття страхової діяльності

В умовах функціонування ринкової економіки, основу якої становить господарська (підприємницька) діяльність з використанням різних форм власності, та механізму державного регулювання відносин у сфері економіки потреба суб'єктів господарської діяльності у захисті своїх майнових прав та охоронюваних законом інтересів від різноманітних ризиків зростає.

Інтерес у створенні адекватного розвиненим економічним відносинам ринку страхових послуг проявляють не тільки суб'єкти господарювання, а й держава, яка заінтересована у страховому захисті державного майна. Ці питання вирішуються шляхом впровадження в Україні перевірених світовою практикою форм і видів страхування. [1]

Разом з тим на розвиток страхового ринку в Україні негативний вплив справляють:

- відсутність економічної стабільності, сталого зростання виробництва, неплатоспроможність населення та дефіцит фінансових ресурсів;
- значна взаємна заборгованість, накопичення неплатежів і збитковість більшості підприємств;
- неповна і фрагментарна законодавча база, відсутність державних преференцій на страховому ринку, неефективний контроль з боку держави, прояв монополізму;
- високий рівень інфляції (понад 10 відсотків), внаслідок чого здійснення довгострокових (накопичувальних) видів страхування у національній валюті неможливе;
- слабкий розвиток фондового ринку, що не дає змоги використовувати цінні папери як категорію активів для захищеного розміщення страхових резервів;

- відсутність вторинного ринку страхових послуг, механізмів ефективної взаємодії банківського та страхового сектора економіки, низький рівень розвитку допоміжної інфраструктури страхового ринку;

- неналежний рівень інформації про стан і можливості страхового ринку, довіри населення до страхування. [6]

Серйозну загрозу нормальному функціонуванню страхового ринку України також становить тенденція до монополізації страхового ринку в інтересах окремих міністерств, фінансово-промислових груп або місцевих адміністрацій.

Програмою розвитку страхового ринку України на 2001- 2004 роки передбачено, що страховий ринок має розвиватися на принципах:

о верховенства права - правове регулювання страхової діяльності;

о системності - узгодження заходів щодо реформування страхового ринку із заходами і планами інших галузей економіки, обґрунтування можливості запровадження обов'язкових видів страхування, що повинно відповідати майновому стану громадян і проводитися паралельно із заходами, спрямованими на підвищення доходів громадян;

о конкурентності - держава гарантує всім страхувальникам і страховикам (вітчизняним та іноземним) вільний вибір видів страхування та рівні можливості у провадженні діяльності, створює сприятливі умови для розвитку страхування з метою забезпечення реалізації права на ефективний страховий захист та вільний вибір страховика;

о стабільності - забезпечення сталого, надійного і привабливого ринку страхових послуг шляхом створення державою зрозумілих та ефективних механізмів і правил його функціонування;

о обмеження присутності держави на страховому ринку - держава поступово відмовляється від проявів монополізму на страховому ринку, не втручається у діяльність страховиків, крім питань оподаткування, формування статутних капіталів, встановлення правил формування, розміщення та обліку страхових резервів, контролю за платоспроможністю страховиків;

о мотивації діяльності страховиків і страхувальників - держава створює умови, за яких фізичні та юридичні особи заінтересовані у страхових послугах, а страхові компанії - в наданні цих послуг,

о довіри - внутрішня рушійна сила розвитку страхового ринку, основана на моральній та матеріальній відповідальності страховика перед страхувальником, на надійному правовому захисті страхувальника. Всі ці принципи реалізуються при здійсненні страхової діяльності.

Страхова діяльність - це врегульована нормами права господарська діяльність страхових організацій з надання страхових послуг за рахунок сформованих страхових фондів, що здійснюється на підставі ліцензії, як правило, з метою отримання прибутку. [1,8]

Зі змісту законодавства про страхування можна зробити висновок, що страхова діяльність охоплює такі види господарської діяльності як: страхування, перестраховування і фінансову діяльність, пов'язану з формуванням, розміщенням страхових резервів та їх управлінням.

Відносини щодо здійснення страхової діяльності регулюються рядом нормативно-правових актів, які залежно від сфери їх дії поділяються на загальне законодавство про підприємництво (в частині, що стосується підприємницької діяльності на страховому ринку) і спеціальне законодавство про страхову діяльність як окремий вид підприємництва.

Серед загальних нормативно-правових актів, що застосовуються для регулювання страхової підприємницької діяльності, передусім слід назвати закони України "Про власність", "Про підприємництво", "Про господарські товариства", "Про ліцензування певних видів господарської діяльності" тощо.

Систему спеціального законодавства про страхову діяльність очолює Закон законодавства про страхову діяльність очолює Закон України "Про страхування" від 7 березня 1996 р., Що регулює відносини у сфері страхування і спрямований на утворення ринку страхових послуг, посилення страхового захисту майнових інтересів підприємств, установ, організацій та громадян.

Серед актів спеціального законодавства можна виділити ряд постанов Кабінету Міністрів України: "Про порядок та умови обов'язкового авіаційного с

страхування" від 13 липня 1998 р. № 1083, "Про впровадження механізму страхування експортних та кредитних ризиків" від 17 серпня 1998 р. № 1280, "Про в порядкування діяльності страхових брокерів" від 29 квітня 1999 р. № 747 та інші. [20]

Слід зазначити, що відповідно до наказу Міністерства фінансів тимчасово, до затвердження Міністерством фінансів України нормативно-правових актів з питань страхової діяльності і набуття ними чинності, застосовуються нормативно-правові акти Комітету у справах нагляду за страховою діяльністю, який було ліквідовано згідно з Указом Президента України Про зміни у структурі центральних органів виконавчої влади" від 15 грудня 1999 р. № 1573.

Важливе місце у системі законодавства про страхову діяльність належить Правилам страхування, що розробляються страховиком для кожного виду страхування окремо і підлягають затвердженню Міністерством фінансів України при видачі ліцензії на право здійснення відповідного виду страхування.

Відповідно до ст. 16 Закону України "Про страхування" Правила страхування повинні містити:

- перелік об'єктів страхування;
- порядок визначення страхових сум;
- страхові ризики;
- виключення із страхових випадків і обмеження страхування;
- термін та місце дії договору страхування;
- порядок укладення договору страхування;
- права та обов'язки сторін;
- дії страхувальника при настанні страхового випадку;
- перелік документів, що підтверджують настання страхового випадку та розмір збитків;
- порядок і умови виплат страхових сум;
- термін прийняття рішення про виплату або відмову у виплаті страхових сум
- та страхового відшкодування;

- умови припинення договору страхування;
- порядок вирішення спорів;
- страхові тарифи;
- особливі умови.

Міністерство фінансів України має право відмовити у видачі ліцензії, якщо подані правила страхування суперечать чинному законодавству та не відповідають вимогам цієї статті. [20]

1.2. Теоретичні проблеми законодавчого визначення поняття страхування

Розвиток суспільства зумовлений підвищеною ймовірністю виникнення різноманітних ризиків. Наслідком реалізації ризиків є завдання шкоди майновим інтересам особи — загибель майна, неотримання прибутку, втрата працездатності, інші не передбачувані витрати. Одним із засобів захисту інтересів фізичних і юридичних осіб є страхування. Страхування як об'єктивна економічна категорія здатне існувати за будь якої правової системи. Водночас ідея страхування, усвідомлена суспільством, втілюється у поняття страхування. Розуміння страхування на конкретному етапі розвитку суспільства законодавець вкладає у законодавче визначення поняття страхування. Вплив абстрактного поняття страхування на страхування реальне зумовлює розвиток страхування від простого розподілу збитків до захисту страхових інтересів особи. Становлення ринкових відносин в Україні, відмова держави від монополії на страхування, викликають необхідність критичного переосмислення ідеї страхування, з'ясування його правової природи, уточнення законодавчого визначення поняття страхування у сучасних умовах. У фаховій літературі відсутні єдині підходи до визначення поняття страхування. Страхування визначається як вид господарської діяльності, система економічних відносин, особлива форма і сфера діяльності, різновид людської діяльності, соціально-економічний засіб захисту, відносини з приводу формування та використання грошового фонду. Метою статті є удосконалення правового регулювання страхування, зокрема шляхом здійснення аналізу і з'ясування проблем законодавчого визначення поняття страхування. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про страхування» від 7 березня 1996 р. (далі — Закон) страхування визначається як вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів фізичних осіб та юридичних осіб у р

азі настання певних подій (страхових випадків), визначених до" говором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати фізичними особами та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) та доходів від розміщення коштів цих фондів. [2]

З огляду на зміст ст. 1 Закону ви" дається можливим виокремити такі складові законодавчого визначення поняття страхування:

1) вид цивільно-правових відносин;

2) захист майнових інтересів фізичних осіб та юридичних осіб;

3) захист майнових інтересів у разі настання певних подій (страхових випадків); 4) грошові фонди, що формуються шляхом сплати фізичними та юридичними особами страхових платежів та доходів від розміщення коштів цих фондів.

1. Визначаючи страхування видом тільки цивільно-правових відносин, законодавець, виявляє певну непослідовність. ГК України (далі — ГК) містить, зокрема, § 2 глави 35 ГК, який має назву «Страхування», а ст. 352 ГК, розташована у зазначеному параграфі, відповідно має назву «Страхування у сфері господарювання». Враховуючи ту обставину, що відповідно до ст. 1 ГК вказаний Кодекс регулює господарські відносини і містить статті, положення яких спрямовані на врегулювання відносин у сфері страхування, визначення страхування у ст. 1 Закону видом тільки цивільно-правових відносин видається не зовсім коректним і виправданим. Крім того, положення ст. 352 ГК фактично містять визначення страхової діяльності, а не страхування.

2. Наступною складовою законодавчого визначення поняття страхування є положення про те, що страхування є захистом майнових інтересів фізичних та юридичних осіб. Перелік майнових інтересів, які підлягають захисту, можливо визначити з огляду на зміст положень ст. 4 Закону — «Предмет договору страхування». Необхідно зауважити, що зазначена ст. 4 Закону до 27 квітня 2007 р. мала назву «Об'єкти страхування». Змінивши назву ст. 4 Закону «Об'єкти страхування» на «Предмет договору страхування» і залишивши майже без змін зміст вказаної статті, законодавець фактично ототожнив об'єкти с

трахування із предметом договору страхування. Така позиція законодавця видається не зовсім коректною. Об'єкти страхування як загальне і предмет договору страхування як окреме не є і не можуть бути тотожними. Майнові інтереси як об'єкт страхування, набуваючи юридичної форми, конкретизуються в договорі страхування. Проста зміна назви ст. 4 Закону не перетворила об'єкти страхування на предмет договору страхування. Об'єкти страхування існують незалежно від предмета договору страхування. Таким чином, зміна назви ст. 4 Закону без зміни змісту зазначеної статті видається не зовсім доцільною. Водночас у контексті аналізу такої складової законодавчого визначення поняття страхування, як захист майнових інтересів, привертає увагу глава 3 ЦК України (далі — ЦК), яка має назву «Захист цивільних прав та інтересів». У зазначеній главі ЦК відсутні положення про захист майнових інтересів страховиками. Способи захисту цивільних прав та інтересів, визначені у положеннях статей глави 3 ЦК, зумовлені наявністю факту порушення зазначених інтересів і відповідно наявністю суб'єкта порушника — фізичної або юридичної особи. На противагу, захист майнових інтересів у сфері страхування (страховий захист) не завжди зумовлений фактом порушення і здійснюється протягом усього строку дії договору страхування, а певні види страхування, зокрема страхування майна, життя, передбачають захист майнових інтересів у разі настання певних подій, які не залежать від волі суб'єктів (повінь, землетрус, град та ін.). Таким чином, на нашу думку, захист майнових інтересів у контексті страхування є окремим самостійним способом захисту майнових інтересів (страховим захистом), а страхування є організаційно-правовою формою такого захисту. Крім того, необхідно зауважити, що використання законодавцем терміна «майнові інтереси» видається не зовсім логічним. З майном пов'язана переважна більшість майнових інтересів, але не всі такі майнові інтереси є об'єктом страхування. З майном можуть бути пов'язані й особисті немайнові інтереси. Для надання майновим інтересам статусу об'єкта страхування необхідна наявність страхового інтересу. Звідси постає питання тотожності або співвідношення майнових і страхових інтересів. На наше переконання, майнові інтереси, зумовлені страховим інтересом, набувають статусу страхових інтересів. Відтак, усі страхові інте

реси є майновими інтересами, але не всі майнові інтереси є страховими інтересами. Страховий інтерес, спочатку як суб'єктивне, переходить в об'єктивне — страхові інтереси, які є об'єктом страхування або об'єктом страхових правовідносин. Поєднанням в об'єкті страхування страхового інтересу, як складової суб'єктивного права і майнових інтересів, які через страховий інтерес набувають статусу страхових інтересів, як об'єкта страхування, досягається реалізація мети страхування — захист страхових (майнових) інтересів страхувальника. [3]

3. У положеннях ст. 1 Закону і ст. 352 ГК зазначено, що страхування здійснюється на випадок настання певної події (страхового випадку). Не можна обійти зауважити, що не настання певної події (страхового випадку) не означає відсутність страхового захисту протягом дії договору страхування. Таким чином, у контексті законодавчого визначення поняття страхування зумовлення захисту майнових інтересів настанням певної події видається не зовсім коректним.

4. З урахуванням змісту положень ст. 1 Закону і ст. 352 ГК необхідно дійти висновку, що страхування як захист майнових інтересів зумовлене грошовими фондами. Положення, присвячені грошовим фондам, фактично становлять половину обсягу законодавчого визначення страхування. На думку Р. Юлдашева витіки розуміння спеціального грошового (страхового) фонду як головної умови здійснення страхування містяться у працях К. Маркса «Капітал» і «Критика Готської програми». Необхідно зауважити, що К. Маркс, аналізуючи процес розширеного відтворення, зокрема вказує, що постійний капітал підпадає під час процесу відтворення, у речовому відношенні, випадковостям і небезпекам, які можуть його зменшити. Відповідно до цього частина надлишку на прибутку слугує страховим фондом. У цьому випадку, К. Маркс просто показав, що перетворення прибутку у капітал означає ніщо інше, як використання частини надлишкової праці на утворення нових засобів виробництва. Робітник, крім праці, спрямованої на придбання безпосередніх життєвих засобів, затрачує працю на виробництво засобів виробництва, і ця надлишкова праця (у цьому випадку так званий страховий фонд) привласнюється тим, хто не працює. Привласнення надлишкової праці (страхового фонду) як економічний чинник, на наше перек

онання, не може слугувати вагомим аргументом на користь зумовленості страхування страховим фондом саме у контексті правового визначення страхування. У «Критиці Готської програми», на" водячи перелік необхідних відрахувань із сукупного суспільного продукту, К. Маркс, зокрема, вказує на резервний або страховий фонд для страхування від нещасних випадків і стихійних лих. У зазначеній праці К. Маркс розглядає резервний або страховий фонд як відрахування із сукупного суспільного продукту у суспільстві, заснованому на спільному (колективному) володінні засобами виробництва — перша фаза комуністичного суспільства. [9,10] У контексті правового визначення страхування поширення положень про страховий фонд у комуністичному суспільстві на сучасні, власне, капіталістичні відносини в Україні, які характеризуються, зокрема, монополією підприємницьких страхових товариств на страхування, видається не зовсім правильним. Крім того, саме з правової точки зору страховий фонд не належить до сутності страхування, а слугує засобом досягнення мети страхування. Страхування може здійснюватись і без створення страхового фонду. Можливість здійснення страхування без створення страхового фонду саме і свідчить про неналежність страхового фонду до сутності страхування. Адже до сутності речі чи явища не належить те, без чого вони можуть існувати. З правової точки зору страховий фонд взагалі не має жодного значення, оскільки страховик відповідає за свої" ми зобов'язаннями, що випливають із договору страхування усім своїм майном. Таким чином, законодавче визначення страхування у частині зумовлення страхування грошовими фондами видається не зовсім корект" ним. Отже, аналіз змісту положень ст. 1 Закону дає змогу дійти висновку, що законодавче визначення поняття страхування містить складові, які не відображають правову природу страхування, що призводить до право" описовості, внутрішньої суперечності, втрати загальності, а відтак, і певної теоретичної дефектності. З метою удосконалення законодавчого визначення поняття страхування видається доцільним запропонувати:

- 1) визначити страхування не видом цивільно-правових відносин, а більш широким поняттям «відносини»;

2) ввести у науковий обіг поняття «страхові інтереси» як правову категорію;

3) вважати страхування організаційно-правовою формою захисту страхових інтересів;

РОЗДІЛ 2. ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ РЕГУЛЮВАННЯ СТРАХОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1. Правове становище учасників страхової діяльності

Головними учасниками, які здійснюють страхову діяльність, є страховики - юридичні особи, які створені у формі акціонерних, повних, командитних товариств або товариств з додатковою відповідальністю згідно з Законом України "Про господарські товариства" з урахуванням особливостей, передбачених Законом України "Про страхування", а також які одержали у встановленому порядку ліцензію на здійснення страхової діяльності. Учасників страховика має бути не менше трьох. Страхова діяльність в Україні здійснюється виключно страховиками - резидентами України.

В деяких випадках, встановлених законодавством України, страховиками визнаються державні організації, які створені і діють відповідно до Закону України "Про страхування".[19,20]

Загальна частка іноземних юридичних осіб та іноземних громадян у статутному фонді страховика не може перевищувати 49 відсотків, крім випадку, передбаченого ст. 43 Закону, тобто у разі залучення до числа учасників страховика іноземних страховиків, за умови проведення ними всіх розрахунків за зобов'язаннями та боргами страховика, термін сплати яких уже настав. При цьому частка іноземних учасників у статутному фонді може бути встановлена на рівні не більше 50 відсотків загального розміру статутного фонду, крім страховиків, які отримали ліцензію на право страхування життя, для яких частка іноземних учасників не може перевищувати 49 відсотків загального розміру статутного фонду.

Загальний розмір внесків страховика до статутних фондів інших страховиків України не може перевищувати 20 відсотків його власного статутного фонду, в тому числі розмір внеску до статутного фонду окремого страховика н

е може перевищувати 5 відсотків. Частка грошових внесків у сплаченому статутному фонді страховика має бути не менше 60 відсотків. Допускається сплата грошової частини внесків до статутного фонду страховика цінними паперами, що випускаються державою за їх номінальною вартістю у порядку, визначеному Міністерством фінансів України, але не більше 25 відсотків загального розміру статутного фонду. Законом встановлено певні особливості формування статутного фонду страхової компанії. Забороняється використовувати для формування статутного фонду кошти страхових резервів, а також кошти, одержані в кредит та під заставу, і вносити нематеріальні активи.

Відповідно до ст. 9 Закону України "Про ліцензування певних видів господарської діяльності" та ст. 2 Закону України "Про страхування" страхова діяльність підлягає ліцензуванню. За встановленою на сьогодні процедурою Міністерство фінансів України видає страховикам ліцензію на проведення конкретних видів страхування і перестраховування, передбачених ст. 4 Закону України "Про страхування".[19,20]

Страховики, які отримали ліцензію на страхування життя, не мають права займатися іншими видами страхування. Для одержання ліцензії страховик подає до Міністерства фінансів України заяву, до якої додаються:

- копії установчих документів та копія свідоцтва про реєстрацію;
- довідки банків або висновки аудиторських фірм (аудиторів), що підтверджують розмір сплаченого статутного фонду;
- довідка про фінансовий стан засновників страховика, підтверджена аудитором (аудиторською фірмою), якщо страховик створений у формі повного чи командитного товариства або товариства з додатковою відповідальністю;
- правила (умови) страхування;
- економічне обґрунтування запланованої страхової (перестраховальної) діяльності;
- інформація про учасників страховика, голову виконавчого органу та його заступників, копія диплома керівника про вищу освіту, інформація про наявність відповідних сертифікатів у випадках, передбачених Міністерством фінансів України. [14]

Міністерство фінансів України зобов'язане розглянути заяву страховика про видачу йому ліцензії у термін, що не перевищує 30 днів з часу одержання всіх передбачених документів.

Відповідно до ст. 39 Закону України "Про страхування" підставою для відмови у видачі юридичній особі ліцензії на проведення страхової діяльності може бути невідповідність документів, що додаються до заяви, вимогам чинного законодавства України. [18]

Про відмову у видачі ліцензії Міністерство фінансів України повідомляє юридичну особу в письмовій формі із зазначенням причини відмови. Спори про відмову у видачі або відкликанні ліцензії розглядає суд або арбітражний суд. Страхова організація (страховик) як господарське товариство може створювати свої філії і представництва, проте здійснювати страхову діяльність мають право лише філії.

Філія страховика - це відокремлений підрозділ страховика, який не є юридичною особою, може мати власну назву, яка повинна використовуватися згідно з Положенням про філію, має відокремлений баланс та здійснює страхову діяльність за видами, на які страховик одержав ліцензії, і право на проведення, яких було надано філії загальними зборами учасників страховика в повному обсязі або з обмеженнями. [16]

Представництво страховика - це відокремлений підрозділ страховика, який не є юридичною особою, діє відповідно до Положення про представництво, не має права займатися страховою, а також будь-якою підприємницькою діяльністю. Представництво виконує функції і задачі сприяння організації і здійсненню статутної діяльності страховика, виступає від імені страховика та фінансується останнім.

Оскільки страхові організації (компанії) створюються як господарські товариства, їх ліквідація здійснюється у порядку, передбаченому чинним законодавством України. При ліквідації страховика в разі коли учасники страховика прийняли таке рішення і страховик не має зобов'язань перед страхувальниками, Міністерство фінансів України приймає рішення про виключення страховика з єдиного державного реєстру страховиків (перестраховиків).

Виключення страховика з державного реєстру суб'єктів підприємницької діяльності місцевими органами влади у зв'язку з його ліквідацією або реорганізацією здійснюється тільки після внесення відповідних змін до єдиного державного реєстру страховиків (перестраховиків). Реорганізація страховика (злиття, приєднання, поділ, виділення, перетворення) проводиться у порядку, визначеному чинним законодавством, з урахуванням особливостей із забезпечення правонаступництва щодо укладання договорів страхування, встановлених Міністерством фінансів України. У тих випадках, коли реорганізація страховика проводиться за рішенням Міністерства фінансів, така реорганізація передбачає:

- реорганізацію у страхового посередника відповідно до нормативних актів, що регулюють діяльність страхових посередників;
- об'єднання кількох страховиків із визначенням порядку передачі страхових зобов'язань за умови згоди на це власників страховиків;
- залучення до числа учасників страховика іноземних страховиків за умови проведення ними всіх розрахунків за зобов'язаннями та боргами страховика, термін сплати яких уже настав. При цьому частка іноземних учасників у статутному фонді може бути встановлена на рівні не більше 50 відсотків загального розміру статутного фонду, крім страховиків, які отримали ліцензію на право страхування життя, для яких частка іноземних учасників не може перевищувати 49 відсотків загального розміру статутного фонду.

Агентська діяльність - це діяльність суб'єктів підприємницької діяльності, уповноважених діяти від імені та на підставі доручення одного або більше страховиків, щодо рекламування, консультування, пропонування страховальникам страхових послуг та проведення роботи, пов'язаної з укладенням та виконанням договорів страхування (підготовка і укладення договорів страхування, виконання робіт з обслуговування договорів), у тому числі оформлення всіх необхідних документів для своєчасної виплати страхових сум або страхового відшкодування, а також здійснення цих виплат. Неналежний контроль страховика за діяльністю його страхових агентів кваліфікується як порушення страхового законодавства.

На страховому ринку України функціонують і інші учасники, які мають певний вплив на страхову діяльність.

Так, відповідно до ст. 12 Закону України "Про страхування" страховики можуть утворювати спілки, асоціації та інші об'єднання для координації своєї діяльності, захисту інтересів своїх членів та здійснення спільних програм, якщо їх утворення не суперечить законодавству України. Ці об'єднання не можуть займатися страховою діяльністю, а тому не можуть бути визнані її суб'єктами. Об'єднання страховиків діють на підставі статутів і набувають прав юридичної особи після їх державної реєстрації. Орган, що реєструє об'єднання страховиків, у 10-денний термін з дня реєстрації повідомляє про це Міністерство фінансів України. [18,19,20]

Страховики, яким дозволено займатися страхуванням відповідальності в лансників транспортних засобів за шкоду, заподіяну третім особам, та за умовами, передбаченими міжнародними договорами України щодо зазначеного виду страхування, зобов'язані утворити Моторне (транспортне) страхове бюро, яке є юридичною особою, що утримується за рахунок коштів страховиків.

Страховики, яким дозволено займатися страхуванням авіаційних ризиків, та страховики, яким дозволено займатися страхуванням морських ризиків, зобов'язані утворити Авіаційне страхове бюро та Морське страхове бюро, які є юридичними особами, що утримуються за рахунок коштів страховиків.

Страховики, які мають дозвіл на страхування відповідальності операторів ядерних установок за шкоду, що може бути заподіяна внаслідок ядерного інциденту, зобов'язані утворити ядерний страховий пул, який є юридичною особою, що утримується за рахунок коштів страховиків.

2.2. Державний нагляд за страховою діяльністю

Державний нагляд за страховою діяльністю здійснюється з метою додержання вимог законодавства України про страхування, ефективного розвитку страхових послуг, запобігання неплатоспроможності страховиків та захисту інтересів страхувальників.

Державний нагляд за страховою діяльністю на території України здійснюють Міністерство фінансів України та його органи на місцях, що діють відповідно до положення, затвердженого Кабінетом Міністрів України.

Основними функціями Міністерства фінансів України є:

- 1) ведення єдиного державного реєстру страховиків (перестраховиків);
- 2) видача ліцензій на проведення страхової діяльності;
- 3) контроль за платоспроможністю страховиків щодо виконання їх страхових зобов'язань перед страхувальниками;
- 4) встановлення правил формування, розміщення та обліку страхових резервів;
- 5) розробка нормативних і методичних документів з питань страхової діяльності, що віднесена законом до компетенції Міністерства фінансів України;
- 6) узагальнення практики страхової діяльності, розробка і подання у встановленому порядку пропозицій щодо розвитку і вдосконалення законодавства України про страхову діяльність;
- 7) участь у здійсненні заходів щодо підвищення кваліфікації кадрів для страхової діяльності. [15]

Здійснюючи державний нагляд за страховою діяльністю, Міністерство фінансів України має право:

- 1) у межах своєї компетенції одержувати від страховиків встановлену звітність про страхову діяльність та інформацію про їх фінансовий стан, а також інформацію від підприємств, установ і організацій, у тому числі банків та громадян, необхідну для виконання покладених на нього функцій;

2) проводити перевірку щодо правильності застосування страховиками законодавства України про страхову діяльність і достовірності їх звітності за показниками, що характеризують виконання договорів страхування, не частіше одного разу на рік, призначати проведення за рахунок страховика додаткової обов'язкової аудиторської перевірки з визначенням аудитора;

3) при виявленні порушень страховиками вимог законодавства України про страхову діяльність давати їм приписи про їх усунення, а у разі невиконання приписів зупиняти або обмежувати дію ліцензій цих страховиків до усунення виявлених порушень чи приймати рішення про відкликання ліцензій та вилучення з державного реєстру страховиків(перестраховиків). Спори про відкликання ліцензії розглядає суд або арбітражний суд. Поновлення дії ліцензії після її відкликання здійснюється у порядку, передбаченому статтями 38 і 39 Закону України "Про страхування";[3,18]

4) звертатися до арбітражного суду з позовом про скасування державної реєстрації страховика як суб'єкта підприємницької діяльності у випадках, передбачених ст. 8 Закону України "Про підприємництво".[11]

Як одну з форм державного регулювання страхової діяльності можна розглядати примусову санацію страховика, яку Міністерство фінансів України має право провести у випадках:

- невиконання страховиком зобов'язань перед страхувальниками протягом більше трьох місяців;

- недосягнення страховиком визначеного законодавством України розміру статутного фонду;

- інших випадках, визначених чинним законодавством України.

Примусова санація передбачає:

- проведення комплексної перевірки фінансово-господарської діяльності страховика, у тому числі обов'язкової аудиторської перевірки;

- встановлення заборони на вільне користування майном страховика та прийняття страхових зобов'язань без дозволу Міністерства фінансів України;

- встановлення обов'язкового для виконання графіка здійснення розрахунків із страхувальниками;

- прийняття рішення про ліквідацію або реорганізацію страховика.

РОЗДІЛ 3. ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОКРЕМИХ ВИДІВ СТРАХОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

3.1. Самострахування як організаційно-правова форма страхування

Розвиток суспільних відносин об'єктивно обумовлений підвищеною ймовірністю виникнення різноманітних ризиків. Можливе настання несприятливих подій, які загрожують життю, здоров'ю людини або її майну, викликає перманентний стан тривоги у членів суспільства. Крім того, підприємницька діяльність, як діяльність, що здійснюється на власний ризик, пов'язана із можливістю отримання і завдання збитків. Наслідком реалізації ризиків є завдання шкоди майновим інтересам особи – загибель майна, неотримання прибутку, втрата працездатності, інші не передбачувані витрати фізичних і юридичних осіб. Організаційно-правовою формою захисту майнових інтересів осіб є страхування. [10]

Безпосередньо ідея страхування, як форма захисту майнових інтересів реалізується через створення страхового фонду. У разі настання обумовлених випадків із страхового фонду здійснюється страхова виплата (страхове відшкодування). Економічна природа страхування виявляється, зокрема, у трьох основних формах організації страхового фонду: фонд самострахування, страховий фонд страховика і централізований страховий фонд. Правова природа страхування (з урахуванням права власності на страховий фонд) виявляється в таких основних організаційно-правових формах: самострахування, взаємне страхування, комерційне страхування і державне страхування. Самострахування і взаємне страхування – це безпосередньо страхування. Комерційне страхування – це страхова діяльність як вид підприємницької діяльності. Державне страхування – це державна страхова монополія.

В основі численних визначень вчених економічного поняття самострахування, як і у визначеннях економічної категорії страхового фонду, лежить теза про те, що постійний капітал під час процесу відновлення виробництва під

дається у майновому відношенні випадковостям і небезпекам, які можуть його зменшити. Внаслідок чого частина прибутку слугує страховим фондом. При цьому справа не змінюється від того, чи знаходиться цей страховий фонд в управлінні страхового товариства як окремого підприємства чи ні. Так, Іванишин Е.І. конкретизуючи зазначену тезу у контексті самострахування зазначає що, безпосередня участь фонду страхування у процесі суспільного виробництва полягає в дії фонду самострахування, що дає можливість перебороти тимчасові труднощі в діяльності господарюючого суб'єкта і забезпечити його стабільний розвиток. Водночас, самострахування обмежується необхідністю відволікання із нормального господарського обороту коштів суб'єкта в спеціальні фонди. Крім того, кошти цих фондів, у разі реальної потреби використання їх за цільовим призначенням можуть перебувати у неліквідній формі. Таким чином, з економічної точки зору самострахування (з урахуванням наведених недоліків) полягає у створенні і участі фонду самострахування (страхового фонду) з метою подолання тимчасових труднощів в діяльності суб'єкта господарювання і забезпечення його стабільного функціонування і розвитку.

Водночас, вчені юристи здійснюючи аналіз самострахування, по суті, або застосовують тезу вчених економістів про участь фонду самострахування в процесі суспільного виробництва або взагалі не визнають самострахування як складову страхового захисту суб'єкта господарювання. Так, Серебровський В.І. вважав самострахування окремим від страхування інститутом і визначав його як самопокриття, вказуючи при цьому, що ряд авторів (Вагрен, Кроста, Емар та ін.) відносять самострахування до страхових операцій. На підтвердження своєї тези Серебровський В.І. наводив такі аргументи:

1) страхування передбачає участь двох осіб – страхувальника і страховика;

2) страхувальник прагне зменшити ризик, який йому загрожує і передає його, а страховик приймає на себе цей ризик;

3) на відміну від страхування самострахування (само покриття) полягає у самостійному несенні особою ризику, який загрожує належним їй об'єктам. Таким чином, основним аргументом, що доводить відмінність страхування від

самострахування, на думку Серебровського В.І. є наявність у страхування двох сторін – страхувальника і страховика. У випадку передачі страхувальником свого ризику страховику – це є страхуванням. У випадку, коли особа самостійно несе ризик – це не страхування, а окремий від страхування інститут – самострахування або само покриття. У певній мірі погоджуючись із зазначеною тезою визначного вченого необхідно зауважити таке.

Безумовно, страховий ризик є однією із важливих складових страхування. Водночас, передача ризику у страхуванні є засобом, але не метою. Страховий ризик є певною подією на випадок якої проводиться страхування. Проте кінцева мета страхування полягає не тільки і не стільки у передачі ризику, а у захисті майнових інтересів. У широкому розумінні страхування і є однією із організаційно-правових форм захисту майнових інтересів. Зміст страхування не обмежується передачею ризику, а виявляється і у протидії ризикам і у ліквідації їх негативних наслідків, тобто охоплює собою і репресивні і превентивні заходи. В свою чергу, протидія ризикам може виявлятися у різних формах захисту майнових інтересів, зокрема: самострахуванні, взаємному страхування, комерційному страхуванні, державному страхуванні. Зазначені інститути можуть мати відмінності у контексті передачі ризику, однак об'єднуючою ознакою для них є їх сутність – захист майнових інтересів. [9,16]

Самострахування як одна із організаційно-правових форм страхування визначається організаційно-правовими умовами, які встановлюються державою. Таким чином, економічне поняття фонду самострахування реалізується у вимогах нормативно-правових актів, спрямованих на регламентацію створення певними суб'єктами господарювання резервного (страхового) фонду (фонду покриття ризиків, страхових резервів) і статутного капіталу. Так, відповідно до положень ст. 75 Господарського кодексу України (далі ГК) державні комерційні підприємства утворюють за рахунок прибутку (доходу) спеціальні (цільові) фонди, зокрема резервний фонд, призначений для покриття витрат, пов'язаних з їх діяльністю. Згідно із положеннями ст. 87 ГК і ст. 14 Закону України “Про господарські товариства” від 19.09.91 р. у господарському товаристві створюється резервний (страховий) фонд у розмірі, встановленому установчими документами.

ентами, але не менш як двадцять п'ять відсотків статутного фонду. Розмір щорічних відрахувань до резервного (страхового) фонду передбачається установчими документами, але не може бути меншим п'яти відсотків суми прибутку товариства. Крім того, відповідно до ст. 30 Закону України “Про страхування” від 07.03.1996 р. страховиками утворюються гарантійний фонд і страхові резерви з метою забезпечення майбутніх виплат страхових сум і страхового відшкодування, а положеннями ст. 30 Закону України “Про банки і банківську діяльність” від 07.12.2000 р. передбачено створення загального фонду покриття ризиків, що створюється під невизначений ризик при проведенні банківських операцій з метою використання у разі появи збитків. [13]

Таким чином, об'єднуючою ознакою резервних (страхових) фондів, гарантійних фондів і страхових резервів, фонду покриття ризиків є забезпечення зазначеними фондами майбутніх витрат і виплат, що по суті, з правової точки зору, є однією із складових забезпечення майбутніх можливих вимог кредиторів до суб'єкта господарювання. Правова природа самострахування як одного із способів забезпечення майбутніх інтересів кредиторів показово виявляється у регламентації законодавцем вимог до формування статутного капіталу окремих суб'єктів господарювання. Так, в ст. 144, 155 Цивільного кодексу України містяться положення про те, що відповідно до статутного капіталу товариства з обмеженою відповідальністю і статутного капіталу акціонерного товариства визначається мінімальний розмір майна товариства, який гарантує інтереси його кредиторів. В зазначеній статті 30 Закону України “Про страхування” від 07.03.1996 р. наявність сплаченого статутного фонду визначається як умова забезпечення платоспроможності страховика. Отже, з правової точки зору, резервний (страховий) фонд і статутний капітал (статутний фонд) є певним забезпеченням інтересів кредиторів.

Таким чином, економічна природа самострахування виявляється у можливості подолання тимчасових труднощів у діяльності суб'єкта господарювання і забезпеченні його стабільного розвитку. Правова природа самострахування виявляється у забезпеченні інтересів кредиторів суб'єкта господарювання.

У контексті самострахування, суб'єкт господарювання здійснюючи самоохорону своїх майнових інтересів одночасно забезпечує інтереси своїх кредиторів.

3.2. Взаємне страхування як вид страхової діяльності

Взаємне страхування носить неприбутковий характер, тобто такі страхові компанії створюють фонд, який має некомерційний характер. По суті, в заємним страхуванням є обмін ризиками, які мають компанії. Для здійснення цього необхідно створити особливу організаційно-правову форму юридичної особи - товариство взаємного страхування.

Вперше взаємне страхування почало використовуватись в таких видах страхової діяльності як страхування автотранспорту та страхування життя. Цікаво, що такого роду діяльність притаманна переважно для страхування.

Товариство взаємного страхування є юридичною особою - страховиком, створеним відповідно до Закону України "Про страхування" з метою страхування ризиків членів цього товариства. Члени товариства взаємного страхування є учасниками цього товариства.

Страхувальниками товариства взаємного страхування, відповідно до українського законодавства, можуть бути члени цього товариства - юридичні особи та дієздатні громадяни, якщо це передбачено його установчими документами. [17]

Товариства взаємного страхування класифікуються за такими ознаками:

- за територіальним охопленням:

- міжнародні,
- національні,
- регіональні,
- районні;

- за спеціалізацією:

- ТВС, що займаються одним видом операцій (страхування життя);

- ТВС, що займаються декількома операціями (майновим та особистим страхуванням);
  - за об'ємом операцій від невеликих районних товариств взаємного страхування і до гігантських товариств взаємного страхування життя
  - за об'єктами страхування:
    - особисте страхування;
    - майнове страхування;
  - за формою організації:
    - ПАТ;
    - ПрАТ.

Найпершим товариством взаємного страхування, що діяло на території України є «Товариство взаємного страхування від вогню бурякоцукрових і рафінадних заводів», яке було засноване в 1872 році в Києві, метою діяльності якого було страхування учасників даного товариства взаємного страхування від пожеж на виробництві, які приносили колосальні збитки для промислових об'єктів.

Після цього в 1899 році було засноване «Одеське товариство взаємного страхування фабрикантів і ремісників від нещасного випадку з їх робітниками і службовцями», засновниками якого були підприємці, що хотіли запровадження власного добровільного взаємного страхування на некомерційній основі. Тобто це було єдине ТВС соціального спрямування на території України.

Таким чином, товариства взаємного страхування створюються не для того щоб заробити гроші, а для того, аби захистити інтереси членів товариства. [12,17]

3.3. Перестраховання як вид страхової діяльності

Перестраховання є окремою сферою страхової діяльності. Його вважають "вторинним" страхуванням, або страхуванням самих страховиків.

Розвиток конкурентного ринку страхування в нашій країні передбачає, насамперед, створення справедливої системи розподілу ризику між страховик

ами, що працюють на ринку. Таку систему справедливого розподілу ризику виражає механізм перестраховування.

Ринкова конкурентна рівновага передбачає точний розподіл попиту між страховиками, кожен страховик має прийняти на себе таку частку ризику, яку може фактично забезпечити. Оскільки територіальна та маркетингова сегментація ринку далеко не завжди збігаються із структурою страховиків, виникає необхідність перестраховування, тобто передачі надлишкової частки ризику страховику, який може прийняти її. Згідно з законодавством, страховик (перестраховик) України має право приймати ризики на перестраховування лише з тих видів обов'язкового і добровільного страхування, на проведення яких він отримав ліцензію. Одночасно отримана ліцензія дає право на ціни і перестраховування за ліцензійним видом страхування. Отже, будь-яка; дахова компанія може здійснювати перестраховування ризиків з того виду страхування, на який вона має ліцензію. [6]

Водночас визначення перестраховування практично не змінювалося впродовж двох століть. Перестраховування - це самостійна галузь страхування, котра захищає безпосереднього страховика від можливих фінансових втрат у тому випадку, коли він був би змушений здійснювати виплати за укладеними договорами страхування, не маючи перестраховувального покриття.

Передавання частини ризику від одного страховика до іншого викликано необхідністю оптимізації страхового портфеля, підвищення надійності та платоспроможності страховика при веденні страхових операцій. Перестраховування надає реальні можливості для кращого задоволення економічних інтересів кожного з учасників страхового бізнесу. Адже в процесі перестраховування може забезпечуватися не лише захист портфеля страховика від надмірних виплат за окремими (катастрофічними) страховими ризиками, а й досягатися розподілення страхових виплат серед багатьох страховиків.

Згідно з чинним страховим законодавством, операції з перестраховування є необхідною умовою для забезпечення платоспроможності страховиків, надійності, безпечності та диверсифікованості розміщення страхових резервів страховика у разі, коли страховик приймає на себе страхові зобов'язання в обсягах,

що можуть перевищувати можливості їх виконання за рахунок власних активів. Для страховиків, що працюють в Україні, передбачено обов'язкове перестраховування, якщо страхова сума за окремим об'єктом і видами страхування перевищує 10 % суми сплаченого страхового фонду та створених страхових резервів на останню звітну дату.

Для перестраховиків, що працюють за умов України, перестраховування є реальною економічною передумовою здійснення таких видів страхової діяльності, як страхування міжнародних перевезень, а також об'єктів підвищеного ризику, страхування інвестиційних проектів тощо.

Перестраховик, фінансово підтримуючи страхову компанію, сприяє розширенню її страхової діяльності. Це дуже важливо для страховика, який зацікавлений у розширенні можливостей своєї компанії. Ураховуючи перестраховування, страховик може брати на страхування більшу кількість ризиків. А це дає страховій компанії змогу використовувати закон великих чисел і основну закономірність страхування - збитки кількох покриваються багатьма.

Перестраховування не лише захищає страховиків, а й сприяє захисту самого страхувальника; працівників страхових компаній від втрати роботи; акціонерів компаній від зниження прибутку; держава має гарантію надходження податків від страхової діяльності тощо.

Перестраховування тим більше стає необхідністю, чим меншими є власні страхові ресурси страховика. В Україні їх можна вважати мінімальними, тому страховики - резиденти неспроможні самостійно брати на себе навіть невеликі (а за мірками західних страхових компаній мінімальні) ризики. [8]

В Україні практично немає жодної страхової компанії, спроможної самостійно покрити страхові відшкодування від реалізації страхового ризику на великих промислових підприємствах, в авіаційному чи морському страхуванні. Отже, саме така економічна реальність спонукає страховиків-резидентів активно проводити перестраховування.

Перестраховування, як уже доведено, має на меті забезпечити страхування ризиків, що хочуть застрахувати страхувальники, але масштаби страхового відшкодування перевищують економічні можливості окремих страховиків і в

они вимушені передавати частину ризиків (отже, і відповідні частини страхових премій) іншим страховикам. Це досить складний механізм керування страховими ризиками, перестраховування передбачає передачу ризиків від одного страховика до іншого за допомогою різних методів.

Передавання ризиків у перестраховуванні відбувається постійно або одноразово. Історія розвитку перестраховування свідчить, що першими були епізодичні передачі найбільш небезпечних ризиків.

За методами передавання ризиків у перестраховування та за оформленням правових взаємовідносин сторін перестраховальні операції поділяють на такі види:

- ✓ факультативні (необов'язкові);
- ✓ облігаторні (договірні, обов'язкові);
- ✓ факультативно-облігаторні (змішані).

Упродовж кількох століть застосовували тільки факультативне перестраховування окремих ризиків. Проте з розвитком перестраховування взагалі (починаючи з XIX ст.) важливого значення набуло договірне, або облігаторне страхування.

Факультативний метод перестраховування характеризується повною свободою сторін договору перестраховування. Перестраховальник має право передавати ризики або лишати їх на власній відповідальності, а перестраховик має право прийняти ризики чи відмовитися від них. При факультативному перестраховуванні кожний ризик передається окремо. Договір факультативного перестраховування - це індивідуальна угода, що найчастіше стосується одного ризику. Головна особливість цього методу перестраховування полягає у можливості індивідуальної оцінки ризику.

Характерною особливістю факультативного перестраховування є можливість регулювання страховиком (цедентом) розміру власного утримання.

Власне утримання - економічно обґрунтована частина страхової суми, яку страхова компанія залишає на своїй відповідальності. Цю суму визначають:

- ✓ окремо за страховим полісом;
- ✓ за одним ризиком;

- ✓ за низкою ризиків.

Попередньою умовою для укладання договору в перестрахованні на факультативній основі сліп. Сліп - це документ-пропозиція, що пересилається перестраховикам цедентом і містить основні характеристики ризику. Сліп включає таку інформацію: найменування та адресу страхувальника; тип договору; об'єкт страхування; страхову суму; ставку премії; власне утримання тощо. [8]

Отримуючи сліп, перестраховик може прийняти пропозицію або відмовитися від неї, звернутися до страховика за додатковою інформацією щодо ризику. Якщо перестраховик погоджується прийняти ризик, він указує у сліпі частку, яку зможе взяти на свою відповідальність.

Переваги факультативного методу:

- можливість вибору для компанії-цедента якомога сприятливіших умов перестраховання (розміщення ризику в кількох перестраховальних компаніях, вибір найкращих пропозицій);
- використання цедентом перестраховання в тих випадках, коли відповідальність справді може зашкодити фінансовій стійкості страховика або коли він має розширити свою діяльність у сфері несприятливих для нього страхувань.

Недоліки факультативного методу:

- без згоди страховика перестраховальник не може змінити умови страхування;
- великі витрати з оформлення факультативного перестраховання, особливо в разі неодноразової факультативної пропозиції;
- тривалість оформлення факультативного перестраховання впливає на можливість укладання договору або навіть відмови від нього;
- вивчення кожного ризику і часте проведення перестраховань дає певну інформацію конкурентам про андеррайтерську політику компанії-цедента;
- неможливість автоматичного поновлення факультативного покриття.

Облігаторне перестраховання передбачає обов'язкове віддавання перестраховальником раніше узгодженої частки ризику за всіма покриттями. Перестраховик також обов'язково має приймати ці частки ризиків згідно з умовами договору.

У договорі облігаторного перестраховання обов'язково визначаються ліміти відповідальності, перестраховальна комісія, обмеження щодо покриття.

Перестраховання на облігаторній основі має універсальний характер, тобто використовується в усіх видах страхування, діє на всіх страхових ринках світу.

Переваги облігаторного перестраховання:

- дозволяє збільшити обсяги страхових операцій, збирає більш у частину перестраховальної премії у професіональних перестраховиків світу;
- забезпечує рівномірний розподіл ризиків (перестраховик упевнений у тому, що ризики як більш, так і менш сприятливі будуть розподілені рівномірно);
- автоматичне приймання ризиків, що потребує значно менших витрат, пов'язаних з обробкою ризиків;
- дозволяє розвивати довгострокові відносини між сторонами;
- надає гарантії підтримки перестраховика та більшу свободу цедента щодо проведення страхових операцій.

В облігаторному перестрахованні перестраховальник має систематично висилати перестраховику перелік ризиків, що потрапляють під перестраховання. Такий перелік у перестрахованні називають бордеро. Коли діють облігаторні договори перестраховання, бордеро премій і бордеро збитків складаються регулярно.

Основний недолік облігаторного перестраховання: коли ризик, що підлягає перестрахованню, не підпадає під умови облігаторного договору або страхова сума за ризиком перевищує ліміт відповідальності за договором, тоді може виникнути потреба в додатковому договорі факультативного перестраховання.

Договір облігаторного перестрахування частіше укладається на невизначений строк з правом взаємного розірвання шляхом повідомлення сторін щодо прийнятого рішення. Перестраховики багатьох країн надають перевагу облігаторному методу. У вітчизняному перестрахуванні поширеним є факультативне перестрахування, оскільки облігаторна форма технічно складніша.

У практиці перестрахування інколи використовують поєднання методів перестрахування, так зване факультативно-облігаторне перестрахування.

При факультативно-облігаторному перестрахуванні факультативність передбачається для страховика (цедента), а облігаторність - для перестраховика. Цедент передає чи залишає в себе ризики або їх частину. Перестраховик, згідно з таким методом перестрахування, зобов'язаний прийняти обумовлені договором ризики.

Перестраховик, який укладає факультативно - облігаторний договір, має повною мірою довіряти компанії - цеденту, оскільки його інтереси та збалансованість портфеля залежать від перестраховувальника. Тому перестраховик не завжди зацікавлений у факультативно-облігаторному договорі, надаючи перевагу звичайній факультативній цесії, яка дає змогу всебічно проаналізувати кожний ризик.

Факультативно-облігаторне перестрахування використовується в особливо великих небезпечних ризиках, у разі можливої кумуляції збитків, коли вичерпано місткість пропорційних договорів. [8,11]

ВИСНОВКИ

У даній курсовій теоретично проаналізовано господарсько–правове регулювання страхової діяльності, щоб відповідно до мети і завдань дослідження вивчити генезу господарсько-правового регулювання страхової діяльності, проаналізувати юридичні джерела господарсько-правового забезпечення страхової діяльності, дослідити сутність страхової діяльності і встановити коло її учасників, систематизувати види страхової діяльності, виявити теоретичні проблеми правового регулювання страхової діяльності, що стосуються категоріального апарату, який застосовується у межах господарсько-правової регламентації страхової діяльності, сформулювати авторське визначення страхової діяльності, розробити пропозиції з удосконалення джерельної бази господарсько-правового забезпечення страхової діяльності.

На підставі проведеного дослідження сформульовано такі основні висновки:

1) Встановлено, що дослідження історичних явищ у контексті виникнення і розвитку правового регулювання страхової діяльності здійснювалося за допомогою аналізу правових норм, що містяться в положеннях пам'яток права, без урахування мети й умов прийняття зазначених норм, із механічним перенесенням на історичні явища понять, вироблених сучасною наукою;

2) На підставі дослідження розвитку господарсько-правового регулювання страхової діяльності на території України встановлено шість його етапів, кожен з яких характеризує відповідну історичну епоху розвитку соціально-економічних відносин та відрізняється своєю специфікою;

3) Аргументовано, що розвиток правового впливу на сферу взаємного страхування на території України характеризується відповідними періодами та бере свій початок із пам'ятки стародавнього права – Грамоти на права і вигоди містам Російської імперії, яка була видана Катериною II 21 квітня 1785 року.

4) Встановлено наявність правової регламентації первинних форм страхової діяльності у відносинах між товариствами *collegia publicanorum* і стародавньою Римською державою,

9) Показано, що незважаючи на відповідні положення Господарського кодексу України, які спрямовані на правову регламентацію страхування, Закон України «Про страхування» визначає страхування тільки видом цивільно-правових відносин, залишаючи осторонь значну групу страхових відносин, що підлягають господарсько-правовому регулюванню.

12. Показано, що страхова діяльність як підприємницька діяльність страховиків є різновидом господарської діяльності, а суспільні відносини, які складаються у процесі організації і здійснення страхової діяльності, є господарськими правовідносинами;

14. Показано, що у процесі організації і здійснення страхової діяльності мають місце три групи відносин: 1) відносини між суб'єктами страхової діяльності (страховиками, перестраховиками, товариствами взаємного страхування); 2) відносини між суб'єктами страхової діяльності та іншими учасниками відносин у сфері страхової діяльності; 3) відносини між суб'єктами страхової діяльності та суб'єктами організаційно-господарських повноважень у процесі управління страховою діяльністю;

16. Визначено такі ознаки страхової діяльності: 1) особливий суб'єктний склад: страхову діяльність здійснюють тільки страховики (фінансові установи, які одержали ліцензію на здійснення страхової діяльності); 2) особлива сфера здійснення страхової діяльності – сфера суспільного виробництва; 3) зміст страхової діяльності – захист страхових інтересів страхувальників.

17. Встановлено, що залежно від мети та способу організації і здійснення страхова діяльність може бути двох видів: 1) комерційна страхова діяльність; 2) некомерційна страхова діяльність.

20. Показано, що самострахування як одна із організаційно-правових форм страхової діяльності визначається організаційно-правовими умовами, які встановлюються державою;

22. Встановлено, що взаємне страхування, здійснюване в такій організаційно-правовій формі, як товариства взаємного страхування, посідає важливе місце на страхових ринках розвинутих країн.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Заїка Ю. О. Страхове право : посіб. / за ред. Ю .О. Заїки, С. А. Пилипенко. - К. : НАВС, 2012. – 256 с. _
2. Залетов О. М. Страхування : навч. посіб. / О.М. Залетов; за ред. О.О. Слюсаренко. – К. : Міжнародна агенція “Beezone”, 2013. – 304 с.
3. Біленчук Д. П., П. Д. Біленчук Страхове право України : підруч. для вищ. навч. закл. / Д. П. Біленчук, П. Д. Біленчук, О. М. Залетов, Н. І. Кліменко; за ред. П. Д. Біленчука, О. Ф. Філонюка. – К. : Атіка, 2011. – 366 с.
4. Рыбников С. А. Очерки из истории страхования в России / С. А. Рыбников // Вестник Государственного страхования. – 1927. - № 19-20. – С. 104-127.
5. Шемшученко Ю. С. Антологія української юридичної думки. В 6 томах. Том 6 : Історія держави і права України : Руська Правда / За заг.ред. Ю .С. Шемшученко. – К. : Юридична книга, 2012. – 592 с
7. Бочарніков Д. М. Грушевський про історію створення та кримінальне право “Руської Правди” / Д. М. Бочарніков // Право України. – 2010. - №11. - с. 65 – 69.
8. Кінащук Л. Л. Страхування : теорія та практика проведення : монографія / Л. Л. Кінащук. – К. : Атіка, 2014. - 112 с.
9. Шахов В. В. Страхование право : учебник для вузов / Под ред. В. В Шахова, В. Н. Григорьева. – М: ЮНИТИ-ДАНА, 2012. – 384 с.
10. Твердомед К. М. Законодавство про страхування в Україні в період НЕПУ (1921 – 1929 р.р.) : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / К. М. Твердомед; Нац. юрид.акад. ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2014. – 20 с.
11. Про страхування : Закон України від 30 квітня 1996 р. № 85/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. - №18. – Ст. 78
12. Про затвердження Тимчасового положення про товариство взаємного страхування : Постанова Кабінету Міністрів України від 1 лютого 1997 р. №132 // Офіційний вісник України. - 1997. - № 6. Ст. 64
13. Навроцький С. А. Страхування як самостійна економічна категорія відтворення / С. А. Навроцький // Економіка АПК. – 2015. - №9. - С. 37-44.

14. Хавтур О. В. Концептуальні засади страхування / В. О. Хавтур // Фінанси України. – 2014. - №2. - С. 139-148.
15. Фурман В. М. Страховий ринок в Україні : проблеми становлення та стратегія розвитку : автореф. дис... докт. економ. наук: 08.04.01 / В. М. Фурман; Державна установа “Інститут економіки та прогнозування НАН України”. - К., 2012. – 36 с.
16. Мних М. В. Страхування в Україні : сучасна теорія і практика: монографія / В. М. Мних. - К. :, Знання України, 2015. - 284 с.
17. Таркуцяк А. О. Страхові послуги: навч. посібн. / А. О. Таркуцяк. – К. : Вид-во Європ. Ун-ту, 2014. - 573 с
18. Мачуський В. В. Правові основи страхування: навч. посібн. / В. В. Мачуський. - К.: КНЕУ, 2013. - 302 с.
19. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. - 2003 р. - № 40. - Ст. 356
20. Про затвердження Ліцензійних умов провадження страхової діяльності від 28 серпня 2003 р. : Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України №40 // Офіційний вісник України. - 2013 р. - № 38. - С. 173..